

دانشگاه ارومیه

دانشگاه ارومیه
دانشکده ادبیات و علوم انسانی

بیان نامه برای اخذ مدرک کارشناسی ارشد در گروه معارف اسلامی
کرایش حقوق خانواده

دلیل:

مطالعه تطبیقی نقش زنان در رسانه های معاصر در فقه اسلامی و
قانون عراق

پژوهشگر

دانشجو: رووف مجید عمر

استاد راهنما: دکتر محمد حیدری زاد

استاد مشاور: دکتر سید جواد میرمهذبور

۱۴۴۳ هـ

۲۰۲۱ م

تعهد دانشجو

من متعهد می شوم که این پایان نامه دارای عنوان (نقش زنان در حوزه رسانه های معاصر در فقه اسلامی و حقوق عراق بزوهش تطبیقی) ، به طور کامل توسط من گردآوری و تکمیل شده است ، و نگارش و نتایج آن، حاصل کار و تلاش شخصی من است و من آن را قبلاً منتشر نکرده ام و برای اخذ مدرک دانشگاهی به هیچ نهادی ارائه نداده ام.

امضاء :

نام دانشجو : رؤوف مجید عمر

تاریخ : ۱۹ - ۹ - ۲۰۲۱ م

فرم شماره ۵

فرم ارزیابی دفاع از پایان نامه کارشناسی ارشد، رساله دکتری

مدیر محترم گروه آموزشی
باسلام، بدینوسیله به اطلاع می‌رساند جلسه امتحان نهایی شامل دفاع از پایان نامه رووف مجید عمر - دانشجوی ارشد رشته معارف اسلامی و حقوق - حقوق خانواده شماره دانشجویی ۲۰۱۹۴۶۲۱۵۰۰۶ تحت عنوان: «مطالعه تطبیقی نقش زنان در رسانه های معاصر در قله اسلامی و قانون عراق» ساعت ۱۱ مورخه ۱۴۰۰/۰۶/۲۸ در محل دانشکده ادبیات و علوم انسانی تشکیل و براساس محتوی و چگونگی ارایه پایان نامه جدول تعیین رتبه موجود در سایت معاونت پژوهش و فناوری دانشکده و با احتساب مقاله:

با نمره به عدد/حرف: ۱۷/۵ و با رتبه: ۱
مورد تصویب اعضا کمیته قرار گرفت. خواهشمند است دستور فرمایید مراتب جهت اطلاع و اقدام به معاونت پژوهش و فناوری دانشکده اعلام گردد.

۱- دکتر محمد حیدری زاد (استادیار) استاد راهنمای اول (ریس هیات داوران) با اشتراک ۴۰٪

۲- دکتر سید جواد میر مهدی پور (استادیار) استاد راهنمای دوم با اشتراک ۴۰٪

۳- دکتر ابراهیم عزیزی (استادیار) داور داخلی

۴- دکتر ابوالقاسم ولی زاده (استادیار) داور خارجی

استاد راهنمای پایان نامه

جِزْفَعِ اللّٰهُ الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا مِنْكُمْ وَالَّذِيْنَ اُوْتُوْا الْعِلْمَ دَرَجَاتٍ وَاللّٰهُ بِمَا تَعْمَلُوْنَ خَبِيْرٌ

[مجادله/۱۱] «خداوند به کسانی از شما که ایمان آورده‌اند و بهره از علم دارند، درجات بزرگی

می‌بخشد.»

تقدیم

- این پژوهش خود را تقدیم به کسانی می‌کنم که در کودکی مرا پروراند ... پدر و مادرم؛
- به مادرم که سایه‌های درخشان و قلب لطیف دارد؛
- به پدر عزیزم؛
- به برادران و خواهران عزیزم؛
- به هرزن و مرد مسلمان؛

به همه آنها فروتنانه این تحقیق را تقدیم می‌کنم

تقدیر و تشکر

حمد و ستایش خدا را که مرا راهنمایی کرد تا این تحقیق را به پایان برسانم. فضل و امتنان اوست که به من در انجام این کمک کرد. طبق فرموده نبی خدا ﷺ: «من لم یشکر الناس لا یشکر الله» «کسی که از بزوهش مردم تشکر نکند، خدا را شکر نمی‌کند».

ضروری است از اساتید محترم خود که در تدوین پایان‌نامه راهنمایی و نظارت داشته‌اند، یاد کنم؛ جناب آقای:

دکتر محمد حیدری زاد

و دکتر سید جواد میرمهدی بور

نیز کسانی که در پژوهش من با زحمت و اذیت روبرو شدند و از هیچ کوششی در جهت ، کمک و راهنمایی کامل با قلب باز و سلامت ذهن دریغ نکردند. آنان وقت و تلاش زیادی را با من صرف کردند و پس از خدا برای من بهترین کمک بودند. وسعت صبر و شکیبای شان اش که مرا با آن‌ها در کنار خود گرفت، مشهود بود. خدا با بهترین پاداش آنها را پاداش دهد!

همچنین از دانشگاه محبوبم، دانشگاه اسلامی، با همه بخشها و کارکنانش، برای کمک‌رسانی به من تشکر و قدردانی کامل می‌کنم. نیز از دانشکده ادبیات و علوم انسانی دانشگاه ارومیه؛ گروه معارف اسلامی، صمیمانه تشکر می‌کنم. آن برادران و خواهرانم را هم که برای من دعا نموده و زحمات این پژوهش را با من تحمل کردند، فراموش نمی‌کنم؛ به ویژه از آن برادرانم یاد می‌کنم که تا زمانی که این پایان‌نامه به این صورت درآمد، با من سختی را تحمل کردند. در پایان، از همه کسانی که با دعایی مرا یاد نموده یا توصیه یا راهنمایی کردند، سپاس‌گزارم. خداوند از جانب ما به آنان پاداش دهد. همچنین از خداوند بخشنده و مهربان می‌خواهم که مرا به آنچه دوست دارد و مورد خرسندی اش است، هدایت فرماید.

چکیده

آشنایی زنان عراقی با حقوق خود برای کار در حوزه رسانه مطابق با قوانین عراق؛ آشنایی زنان با حقوق خود برای کار در حوزه رسانه مطابق با فقه اسلامی؛ آگاهی از نقاط مشترک و متفاوت قوانین عراق و فقه اسلامی در خصوص کار زنان در حوزه رسانه؛

در نگارش این پایان نامه، روش استقرایی، توصیفی و تحلیلی را با جستجوی متون مربوط به موضوع، نحوه استفاده از این وسایل در منطقه، توصیف و تجزیه و تحلیل موارد موجود در آنها و سپس بیان احکام شرعی در مورد آنها دنبال کردم.

کار و فعالیت زنان در حوزه رسانه، دارای ضوابط و احکام فقهی و مقررات قانونی است که هزاران سال توسط شرع و سالها نیز توسط قانون وضع شده و به شرح زیر هستند:

اینکه زن از حجاب قانونی خود، که بر اساس قوانین اسلامی بر آن تاکید شده است، پیروی کند، زیرا حجاب، دزی است که نمی‌تواند از زن جدا شود

موافقت سرپرست، پدر، شوهر یا دیگران با فعالیت وی در حوزه رسانه و به‌طور کلی در هرزمینه‌ای که زن می‌خواهد در آن فعالیت کند.

کاری که زن انجام می‌دهد، بر وظایف او مانند وظایف خانه، مراقبت از فرزندان و مراقبت از شوهر تأثیر نگذارد.

سرانجام، فقه اسلامی ترجیح داده است که زن ملکه مملکت خود (خانه‌اش) بماند، مگر به خاطر ضرورت مفرطی که او را مجبور به کار برای تأمین معاش کند.

فهرست

۵	تقدیم
۱	تقدیر و تشکر
II	چکیده
۱	فصل اول کلیات و مفاهیم
۳	مطلب اول: تعریف لغوی و اصطلاحی "اعلام" (رسانه)
۷	مطلب دوم: تعریف لغوی و اصطلاحی فقه
۱۱	مطلب سوم: تعریف لغوی و اصطلاحی قانون
۱۳	مطلب چهارم: واژگان مرتبط با "اعلام" (رسانه)
	فصل دوم: حکم کار زنان و ضوابط و شرایط فقهی برای مجاز بودن آن در حوزه رسانه‌های
۱۷	معاصر
۱۷	مبحث اول: حکم کار زنان در فقه اسلامی
۱۸	مطلب اول: دیدگاه افراد معتقد به عدم جواز از قرآن و سنت
۲۴	مطلب دوم: دیدگاه افراد معتقد به جواز از قرآن و سنت
۲۸	مطلب سوم: دیدگاه برتر و دلایل برتری آن
۳۱	مبحث دوم: کار زنان در گول تاریخ
۳۲	مطلب اول: کار زن در شریعت‌های قبل از اسلام
۳۷	مطلب دوم: کار زن در قوانین قبل از اسلام
۴۷	مطلب سوم: کار زن در عصر نبوت
۵۶	مطلب چهارم: کار زن در عهد خلفای راشدین
۶۳	مطلب پنجم: کار زنان در عصر حاضر ما ^(۱)
۷۲	مبحث سوم: ضوابط و شرایط فقهی برای مجاز بودن کار زنان در شریعت اسلامی
۶۶	مطلب اول: مفهوم مقررات کار زنان در حوزه رسانه

مطلب دوم: مقررات فقهی برای مجازبودن کارزنان در اسلام.....	۶۷
فصل سوم: کارزنان در قوانین عراق در مقایسه با فقه اسلامی.....	۶۷
مبحث اول: کار زنان در محدوده قوانین عراق.....	۷۲
مطلب اول: موضع قوانین عراق در مورد رسانه‌ها به‌طور کلی.....	۷۳
مطلب دوم: مفاد و مقررات مربوط به کارزنان در رسانه‌ها در قوانین عراق.....	۸۳
مبحث: دوم نقاط در مورد اتفاق بین فقه اسلامی و حقوق عراقی :.....	۸۶
مطلب اول: نقاط مورد اتفاق بین فقه اسلامی و حقوق عراق در خصوص کار زنان در رسانه‌ها.....	۸۶
مطلب دوم: نقاط مورد اتفاق فقه اسلامی در مورد کارزنان در رسانه.....	۹۰
مطلب سوم: نقاط مورد اختلاف بین فقه اسلامی و حقوق عراق در خصوص کارزن در رسانه‌ها.....	۹۵
.....Abstract	۱۱۳

مقدمه

حمد و ستایش خدا را که مالک و پروردگار جهانیان است. و صلوات و درود بر رسول خدا و بر تمام خاندان و یارانش. اَمَّا بَعْدُ:

امروزه در مورد حقوق بشر به طور کلی و زنان به طور خاص صحبت‌های زیادی وجود دارد، کنفرانس‌ها برای آن برگزار می‌شود و منشورها صادر می‌شود و تحت این پوشش، حقوق آنان به نام برابری یا آزادی نقض می‌شود. از جمله آن حقوق، همان است که مورد حمایت است و به طور کلی کار زن نامیده می‌شود. وقتی در مورد حکم شرعی مشارکت زن با مرد در زمینه‌های مختلف صحبت می‌شود، ممکن است تصوّر شود که از حقوق زن می‌کاهد، یا موقعیتش را تنزل می‌دهد. اَمَّا این چنین نیست؛ بلکه خداوند پاک و بلندمرتبه مرد را با سرشتی آفریده و وظایفی مربوط به آن قرار داده شده است. همچنین زن را با شخصیتی آفریده و وظایفی مربوط به آن قرار داده شده است. پس تفاوت‌های آفرینشی میان آنان به دلیل تفاوت وظایف، تکامل، همدلی و همکاری در بین آنان است. حق تعالی می‌فرماید: (أَلَا يَعْلَمُ مَنْ خَلَقَ وَهُوَ اللَّطِيفُ الْخَبِيرُ) [ملک/۱۴] «مگر کسی که [مردمان را] می‌آفریند، [حال و وضع آنان را] نمی‌داند، حال اینکه او دقیق و باریک‌بین بس آگاهی است؟!»

با توجه به تفاوت خلقت و تفاوت وظایف بر این اساس، ممکن است وظایف یا اقداماتی برای زن ارائه و مورد حمایت قرار گیرد که نیاز به بررسی حکم شرعی است، از جمله: «نقش زنان در رسانه‌ها». بنابراین، من علاقمند شدم با این پایان‌نامه در توضیح گفته‌های علما (رحمة الله عليهم) و قوانین عراق پیرامون این مسأله مشارکت داشته باشم

فصل اول : کلیات و مفاهیم

تعریف اصطلاحات و واژگان مرتبط با عنوان پایان‌نامه

مطلب اول : کلیات و مفاهیم

مطلب دوم: تعریف لغوی و اصطلاحی (رسانه)

مطلب سوم: تعریف لغوی و اصطلاحی فقه

مطلب چهارم: تعریف لغوی و اصطلاحی قانون

مطلب پنجم : واژگان مرتبط با (رسانه)

کلیات و مفاهیم : تعریف اصطلاحات و واژگان مرتبط با عنوان پایان‌نامه

مطلب اول: کلیات و مفاهیم

اول: بیان مسأله

این موضوع یک پژوهش فقهی تطبیقی است که به مسائل متعددی در فصول مختلف فقه اسلامی درباره موضوع نقش زنان در رسانه‌ها پرداخته است.

دوم: دلیل انتخاب موضوع

مشکلات ناشی از کار زنان در رسانه‌ها در این عصر رایج و گسترده شده است، زیرا بسیاری از زنان در پی کار هستند و از مشکلات آن رنج می‌برند. دیدگاه‌ها در خصوص کار زنان، با افراط، تفریط و میانه‌روی و بسیار همراه است. مشکلات پیرامون آن افزایش یافته و از این رو من در این تحقیق خواستم آگاهی زنان را در حوزه رسانه از قوانین فقه اسلامی و حقوق عراق بیشتر کنم.

سوم: اهمیت پژوهش

- اهمیت این پژوهش در پرداختن آن به یک موضوع مهم و معاصر در زندگی و واقعیت ماست.
- ارتباط موضوع با نیی از جامعه- زنان - با بیان موضوعات و احکام مربوط به آنان و کارشان در حوزه رسانه.
- ارتقای جایگاه زنان شاغل در همه زمینه‌ها با اعطای حقوق و التزامشان به وظایفشان.
- توضیح چهره تابناک اسلام در برخورد با زنان و حفظ حقوق آنان.
- نشان دادن اهمیت مشارکت زنان در رسانه‌های سیاسی، اجتماعی، فکری و فرهنگی و تأثیر آنها بر جامعه

چهارم: روش تحقیق

در نگارش این پایان‌نامه، روش استقرایی، توصیفی و تحلیلی را با جستجوی متون مربوط به موضوع، نحوه استفاده از این وسایل در منطقه، توصیف و تجزیه و تحلیل موارد موجود در آنها و سپس بیان احکام شرعی در مورد آنها دنبال کردم.

روش‌های کاربردی روش تحقیق به شرح زیر است:

- ۱- مستند سازی آیات شریفه قرآن و بیان جایگاه آنها؛
- ۲- نقل احادیث شریف از کتب احادیث نبوی؛
- ۳- مراجعه به فرهنگ لغت‌های زبان عربی جهت بیان معانی و اصطلاحات لغوی؛
- ۴- شفاف‌سازی و جزئیات قوانین حقوق عراق و بیان موضع آن؛
- ۵- تنظیم و جمع اوری محتویات پایان‌نامه به مراجع به منابع قدیم و جدید

بنجم: اهداف پژوهش

این تحقیق با هدف:

- آشنایی زنان عراقی با حقوق خود برای کار در حوزه رسانه مطابق با قوانین عراق؛
- آشنایی زنان با حقوق خود برای کار در حوزه رسانه مطابق با فقه اسلامی؛
- آگاهی از نقاط مشترک و متفاوت قوانین عراق و فقه اسلامی در خصوص کار زنان در حوزه رسانه

مطلب دوم: تعریف لغوی و اصطلاحی "اعلام" (رسانه)

بدینسان چون خداوند متعال با این دو معنا می‌تواند توصیف شود، جایز است با چیزی که شامل آن دو می‌شود، توصیف شود. طبرسی چنین گفته است.^(۱)

فرق بین "اعلام" و "تعلم"

گفته شده: هر دو به یک معنا هستند، چنان‌که گفته می‌شود: "تَعَلَّمْتُ" و "أَعْلَمْتُ" «آگاه شدم» و "تَفَهَّمْتُ" و "أَفْهَمْتُ" «فهمیدم». برخی گفته‌اند: با هم فرق دارند؛ معنای "تَعَلَّمْتُ": "وقال بعضهم: بينهما فرق. فمعنى تعلم: در طلب اسباب دانش از اندیشه و ادله شد. اما در "أَعْلَمْتُ" چنین معنایی وجود ندارد و گاه برای مواردی به کار می‌رود که بدون اندیشه دانسته شود، مانند: أَعْلَمَ أَنَّ الْفِعْلَ يَدُلُّ عَلَى الْفَاعِلِ: آگاه ساخت که فعل بر فاعل دلالت دارد. اما با معنای اول می‌گویی: تَعَلَّمَ النَّحْوَ وَالْفِقْهَ: نحو و فقه را آموخت. من نیز می‌گویم: ممکن است این فرق و تفاوت به صورت دیگری باشد که در مفهوم "تعلم" تکرار در نظر گرفته شود، تا اینکه آن چیز تبدیل به ملکه شود، برعکس "اعلام". چرا که چنین چیزی در مفهوم آن در نظر گرفته نمی‌شود و نزدیک به معنای "اخبار" یا به معنای آن است، چنان‌که همین پیش گذشت.^(۲)

"اعلام" در اصطلاح

معنای اصطلاحی رسانه محدود به معنای لغوی آن نیست، که صرفاً اطلاع‌رسانی و ابلاغ سریع است؛ بلکه آن را به معنایی متناسب با کارکرد مدرن خود فراتر می‌برد و آن بیان گرایشها، رویکردها و ارزشهای مردم است به گونه‌ای که می‌توان آن را چنین تعریف کرد: انتشار اطلاعات، اخبار، ایده‌ها و نظرات در بین مردم به گونه‌ای که گرایشها، رویکردها و ارزشهای آنان را به قصد تأثیرگذاری بیان کند.^(۳) این تعریف بر محتوا بدون ابزار تمرکز دارد، زیرا محتوا همان چیزی است که به شخصیت رسانه‌ها قوام می‌بخشد، اما ابزار از جمله مطبوعات، نوشتن، رادیو، تصویری و غیره عبارتند از: "کانالهایی که محتوا بیشتر از طریق آنها عبور می‌کند؛ اگر از آنها به خوبی استفاده شود، نتایج خوبی را ارائه می‌دهد. اما اگر از آنها سوء استفاده شود، نتایج بد و مذمومی به بار می‌آورد، در حالی که هیچ مذمتی بر آنها نیست و مسئولیت آن با کسانی است که از آنها استفاده می‌کنند."^(۴) با توجه به این

۱ - الفروق اللغوية: ص ۵۹.

۲ - الفروق اللغوية: ص ۶۰.

۳ - ر.ک: الإعلام والإتصال بالجماهير: الدكتور إبراهيم إمام، الناشر: مكتب الأنجلو المصرية، القاهرة، ج ۱ (۱۹۶۹م): ص ۱۱. و ر.ک: الإعلام له تاريخه: الدكتور عبد اللطيف حمزة، الناشر: الهيئة المصرية العامة للكتاب، (۲۰۰۲م): ص ۳۳. همچنین ر.ک: الإعلام في ضوء الإسلام: الدكتور عمارة نجيب، الناشر: مكتبة المعارف للنشر والتوزيع، الرياض السعودية، (۱۹۸۰م): ص ۱۷.

۴ - الإعلام موقف: الدكتور محمود محمد سفر، الناشر: الكتاب العربي السعودي، تهامة - السعودية، (۱۴۰۲هـ): ص ۲۴.

معنا، می‌توان آن را چنین تعریف کرد: ابزارها صنعتی هستند که محتوا را به‌طور همزمان یا به تدریج به طیف وسیعی از افراد منتقل می‌کنند.^(۱)

ادبیات در زمینه مطالعات رسانه‌ای نشان می‌دهد که تعریف رسانه تعریف دقیقی نیست و این امر در مورد سایر اصطلاحات علمی، به ویژه اصطلاحات مرتبط با اندیشه، فرهنگ و واقعیات اجتماعی نیز صدق می‌کند؛ امری که ارائه یک جامع و تعریف دقیق برای رسانه را سخت می‌کند. زیرا گردش و انتشار مکرر این کلمه باعث شده که به نظر برسد نیازی به تعریف ندارد، حتی اگر هنوز در ذهن بسیاری از افرادی که با استفاده از آن آشنا هستند، آنطور که باید روشن نباشد.^(۲)

برجسته‌ترین این تعاریف عبارتند از:

انتقال اطلاعات، نظرات و روندها از فردی به دیگری از طریق رسانه مناسب.^(۳)

یا: انتشار حقایق، اخبار، ایده‌ها و نظرات از طریق رسانه‌های مختلف و ارائه اخبار صحیح، اطلاعات درست و حقایق اثبات شده به مردم است که به آنان در ایجاد نگرش صحیح در مورد یک واقعیت یا مشکل کمک می‌کند، به طوری که این نظر بیان عینی ذهنیت و نگرش توده‌ها را بیان می‌کند.^(۴)

انتشار اخبار، حقایق، ایده‌ها و نظراتی که به‌طور مستقیم یا غیرمستقیم در چارچوبی عینی و به دور از هوی و هوس، از طریق ابزارها و وسایل بی‌طرف بیان می‌شود تا به فرد اجازه دهد حقایق و ایده‌ها را بیابد و قادر بر شکل‌گیری اندیشه خود باشد که در موضع‌گیری متناسب با آنچه مشاهده می‌کند، اتخاذ کند.^(۵)

مطلب سوم: تعریف لغوی و اصطلاحی فقه

فقه از نظر لغوی

در معجم مقاییس اللغة ابن فارس (ت ۳۹۵هـ) آمده که: "فاء، قاف و هاء یک اصل صحیح است که بر درک چیزی و آگاهی بر آن اشاره دارد؛ می‌گویی: فَفَهْتُ الْحَدِيثَ أَفْقَهُهُ؛ سخن را درک کردم و درک می‌کنم. هرگونه آگاهی به چیزی فقه نامیده می‌شود؛ می‌گویند: لَا يَفْقَهُ وَلَا يَنْقَهُ؛ چیزی را درک نمی‌کند و نمی‌فهمد. سپس به دانش و آگاهی از شریعت اختصاص یافته است. بنابراین، هر شخص آگاه به حلال و حرام فقیه است. أَفْقَهُتُكَ الشَّيْءَ: آن را برای

۱ - وسائل الإتصال نشأها وتطورها: خليل صابات وجمال عبد العظيم، الناشر: مكتبة الأنجلو المصرية، القاهرة - مصر، الطبعة الأولى، (۲۰۰۱م): ص ۵.

۲ - وظيفة الأخبار في سورة الأنعام: سيد محمد ساداتي الشنقيطي، الناشر: دار عالم الكتب، الرياض - السعودية، (۱۴۰۸هـ): ص ۲۹.

۳ - المعجم الإعلامي: ص ۶۱.

۴ - الإعلام والإتصال بالجماهير: ص ۱۴.

۵ - الإعلام موقف: ص ۲۴.

۱ - فقه: مطلق فهم است.

۲ - فقه: فهم دقیق مسایل است.

۳ - فقه: فهم مراد متکلم از کلامش است.

مورد اتفاق در این اطلاقات، (فهم) است و آنچه در آن اختلاف وجود دارد، سطح و درجه آن است. بنابراین، معنای دوم، مقدار افزوده بر فهم نسبت به معنای اول است. معنای سوم نیز بر آن دو در این افزوده بیشتر است و با تفاوت سطح فهم، مراتب مردم در فقه و آگاهی متفاوت متقارب است.^(۱) با توجه به آنچه گذشت، می‌توان تعریف لغوی فقه را چنین خلاصه نمود: (فقه، فهم دقیق و نافذی است که شخص را به درون و هدف شئی می‌برد و فهم در سطوح آن ابزار فقه است).

فقه از نظر اصطلاحی

فقه و اصولیون در تعریف فقه در اصطلاح، دارای جهات و نظرات هستند که بر اساس دیدگاه آنان و قدرت قرائتشان در فهم و تفسیر متفاوت است، به گونه‌ای که برخی از آنها از نظر شناختی نه مهارتی به آن می‌نگرند. اما دیگران بر روی مهارت تمرکز می‌کنند، که عبارت است از قوه استنباط و توانایی تجزیه و تحلیل، مقایسه و اندازه‌گیری است. برخی نیز این دو جنبه را با هم ترکیب کرده‌اند.

فقه در صدر اول، یعنی فهم تمام احکامی که خداوند برای بندگانش به شرع نهاده است، بدون در نظر گرفتن نوع آن از اعتقادی، رفتاری و فروع عملی. بنابراین، ابوحنیفه آن را چنین تعریف کرده است: "شناخت انسان نسبت به آنچه به نفعش یا به زیانش است."^(۲) بدینسان او فقه را بر همه امور قبلی اطلاق نموده و آن را فقه اکبر نامیده است.

اما فقه مصطلح، موضوعش محدود به احکام عملی شده که به نفع یا زیان انسان است و تعریفش چنین می‌شود: "آگاهی بر احکام شرعی عملی برداشت شده از منابع تفصیلی."^(۳)، جرجانی می‌گوید: "گفته شده: رسیدن و آگاهی بر معنای پنهان مربوط به حکم است و فقه آگاهی و دانش مستنبط با نظر و اجتهاد است و در آن نیاز به اندیشه و تأمل وجود دارد. از این رو درست نیست که خداوند متعال فقیه نامیده شود. زیرا چیزی بر او پنهان نیست."^(۴)

این بخش (فقه مصطلح) نامیده می‌شود، تا فقه به معنای اعم را شامل نشود.

۱- ر.ک: معجم لغة الفقهاء: محمد رواس قلعي، الناشر: دار النفائس للطباعة والنشر، لبنان، ج ۱ (۱۹۹۶م): ص ۳۱۹.

۲- مقدمة كشاف اصطلاحات الفنون والعلوم: محمد علي التهانوي (الناشر: مكتبة لبنان ناشرون، ج ۱، (۱۹۹۶م): ۴۰ / ۱.

۳- تيسير علم أصول الفقه، عبدالله بن يوسف الجديع، الناشر: مؤسسة الريان، بيروت - لبنان، الطبعة السادسة، (۲۰۱۰م): ص ۱۱۱. و: ترتيب العلوم: محمد بن أبو بكر المرعي (ت ۱۱۴۵هـ)، المحقق: محمد السيد أحمد، الناشر: دار البشائر الإسلامية، بيروت - لبنان، (۱۹۸۸م): ص ۱۴۴.

۴- التعريفات: ص ۱۶۸.

پس از تحقیقی طولانی و دقیق در این خصوص می‌توانیم بگوییم نقطه مشترک تمام تعاریف فقها از این واژه (علم و آگاهی به احکام شرعی) است و تعریفی که منضبط‌تر و بهتر نزد علما محسوب می‌شود، این است که: (آگاهی بر احکام شرعی عملی برداشت شده از منابع تفصیلی است).^(۱)

آنچه برای ما مهم است، خود معنای اصطلاحی فقه نیست، بلکه تمرکز بر چیزی است که می‌توان از آن تعریف استنباط کرد، به گونه‌ای که بتوان از نظر عملکردی در سطح آموزشی در زمینه آموزشی خاص استفاده کرد، زیرا "فقه، با توجه به هدف از آن دو نوع است:

نوع اول: با ملاحظات ذهنی است؛ یعنی با توجه به اینکه مجموعه‌ای از مسائل، فروع و احکام شرعی است، معنای خاصی دارد که می‌توانیم آن را فقه مدون بنامیم.

نوع دوم: از نظر تبلیغ، تدریس و آموزش آن است؛ یعنی با توجه به مجموعه‌ای از حقایق، ادراکات، مقررات، کلیات و قضایا مسائل از نظر ساختار و گرایش است و می‌توانیم آن را فقه مدرّس بنامیم."^(۲)

۱- ر.ک: المحصول: ۱ / ۸۰. و: المستصفي: أبو حامد محمد بن محمد الغزالي الطوسي (المتوفى: ۵۰۵هـ)، المحقق: محمد عبد السلام عبد الشافي، الناشر: دار الكتب العلمية، ج ۱ (۱۴۱۳هـ): ص ۵ - ۶. و ر.ک: الإحكام في أصول الأحكام: أبو الحسن سيد الدين علي بن أبي علي بن محمد بن سالم الثعلبي الأمدي (المتوفى: ۶۳۱هـ)، المحقق: عبد الرزاق عفيفي، الناشر: المكتب الإسلامي، بيروت - لبنان، (د. ت): ۱ / ۷. و ر.ک: مقدمة كشاف اصطلاحات الفنون والعلوم: ۳ / ۱۱۵۷.

۲- الفقه الإسلامي: الواقع والأفاق: الدكتور محمد الفقيه التمساني، مجلة الواضحة، إصدار دار الحديث الحسنية، الرباط، العدد (۲۰۰۹ / ۵م): ص ۳۷۷ - ۳۷۸.

مطلب چهارم: تعریف لغوی و اصطلاحی قانون

قانون از نظر لغوی

قانون، کلمه‌ای با منشأ یونانی است که (کانون) تلفظ می‌شود و از یونانی به زبانهای دیگر منتقل شده و به معنای چوب راست است.

علی‌رغم ریشه یونانی این کلمه، که نشان دهنده راست بودن است، زبانهای غربی از آن استفاده نکرده‌اند، بلکه از کلمات دیگری استفاده کرده‌اند که به همان معنا هستند، مانند: سپس این واژه با همان تلفظ (کانون) و با معنای اصل هرچیز و اندازه‌گیری آن به فارسی انتقال یافته است. پس از آن، در فارسی به معنای مبدأ بیان شده و از آن به معنای منشأ چیزی که در آن حرکت دارد، یا روشی که طبق آن پیش می‌رود، یا سیستمی به کار رفته که بر اساس آن جزئیات آن چیز سازماندهی شده و در یک فرکانس واحد تکرار می‌شوند تا تابع یک سیستم ثابت باشند. بدینسان در مورد تحقیقات طبیعی گفته می‌شود: قانون جاذبه. نیز در زمینه تحقیقات اقتصادی گفته می‌شود: قانون عرضه و تقاضا و جز آن. از موارد فوق بدیهی است که کلمه (قانون) - که معنای راست بودن را در خود دارد - در زمینه حقوقی به عنوان معیاری برای اندازه‌گیری میزان احترام مردم به دستورات قانونی استفاده می‌شود.^(۱)

قانون از نظر اصطلاحی

"قانون را می‌توان مجموعه‌ای از قواعدی دانست که روابط اجتماعی را تنظیم می‌کند و دولت افراد را مجبور به پیروی آن می‌کند، حتی اگر در صورت لزوم به زور متوسل شود."^(۲)

قواعد حقوقی بر چه اساسی بنا شده است؟

قانون بر اساس آنچه قاعده قانونی نامیده می‌شود، بنا می‌شود و بنابراین، قاعده قانونی جزئیاتی اساسی است که انواع مختلف قانون از آن ساخته می‌شود و دکتر سلیمان مرقس آن را چنین تعریف کرده است: عبارت از خطابی موجه به اشخاص به‌طور عموم است که قدرت الزام دارد.^(۳)

قاعده قانونی بر دو نوع تقسیم می‌شود:

۱- ر.ک: محاضرات فی المدخل للعلوم القانونية: د. عفیطة عیاشی، جامعة الدكتور الطاهر مولای سعیدة، الجزائر، (د.ت): ص ۴. و ر.ک: لسان العرب: ۳۵۰ / ۱۳.

۲- أصول القانون أو المدخل لدراسة القانون: عبد الرزاق أحمد السنوري وأحمد حشمت أبو شتیت، الناشر: لجنة التألیف والنشر، القاهرة - مصر، (۱۹۵۰م): ص ۱۳.

۳- ر.ک: مدخل لدراسة علم القانون: محمد سامر عاشور، الناشر: منشورات الجامعة الإفتراضية، سوريا، (۲۰۱۸م): ص ۷.
(kanon) / (diritto) / (law) / (droit) / (kanun)